

Maria Janion

Badania literackie nad XIX stuleciem

Teksty : teoria literatury, krytyka, interpretacja nr 5 (11), 7-21

1973

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Szkice

Maria Janion

Badania literackie nad XIX stuleciem*

We współczesnej świadomości europejskiej wiek XIX zajmuje miejsce wyjątkowe: Sartre widzi w nim „ojczyznę historyczną Europejczyków”. Ten wiek, który — jako trwająca do dziś era nowożytna — zaczął się z chwilą wybuchu Wielkiej Rewolucji Francuskiej, nieraz nazywany był „wielkim” i „wspaniałym”, „wiekiem wynalazków”, „wiekiem pary i elektryczności”, wiekiem rewolucji, wiekiem postępu, liberalizmu i optymizmu, wiekiem potęgi prasy, wiekiem nowej poezji i nowej roli literatury. Gdyby zestawić i zanalizować tylko takie i podobne określenia i samookreślenia, to już z nich zapewne mógłby wyłonić się znaczący zbiorowy portret wieku XIX.

Ma być on ojczyzną duchową wieku XX przede wszystkim ze względu na fakt, że stworzył większość pojęć nowożytnych, którymi żywi się i które po swojemu rozwija — częstokroć przez negację — na-

Wspaniały
wiek XIX

* Omówienie to zostało przygotowane na zlecenie Komitetu Nauk o Literaturze PAN w roku 1971 w związku z przygotowaniem do II Kongresu Nauki Polskiej. Temat ogólny brzmiał: *Nauka o literaturze polskiej w 25-leciu PRL. Stan badań i postulaty.*

Wiek narodów
proletariatu

sza współczesność. Horyzont problemowy wieku XIX, horyzont filozoficzny Kanta, Hegla i Marksa, horyzont literacki Goethego, Balzaca, Mickiewicza, Dostojewskiego i Baudelaire'a, horyzont czynów i działań Napoleona, powstańców narodowych i bankierów, rewolucjonistów, proletariuszy i kapitanów przemysłu, to, co jest złożonym przez nich wszystkich świadectwem o człowieku, do dzisiaj w sposób decydujący współokreśla nasz sposób myślenia, stawiania pytań, choć odpowiedzi mogą i muszą być inne. Korzenie literatury współczesnej tkwią głęboko w wieku poprzednim. Nowożytny język literatury i nasz język codzienny stamtąd właśnie pochodzą.

Przywykło się traktować — i słusznie — wiek XIX jako wiek narodów i wiek proletariatu, to znaczy wiek narodowych ruchów niepodległościowych, kulminujących w europejskiej Wiośnie Ludów i w powstaniu styczniowym oraz wiek samouświadomienia proletariatu, wyrażającego się tak w *Maniście Komunistycznym*, jak w Komunie Paryskiej. Idee, doktryny, systemy, które zaproponował wiek XIX, stanowiły część tej właśnie rzeczywistości historycznej, były jej produktem i zarazem wyzwaniem rzuconym pod jej adresem. Literatura stała się w tym wieku gigantyczną siłą, zaczęła rozporządzać takimi środkami duchowymi i materialnymi, że mogła sobie rościć prawo do „przekształcania świata”. Oddała się w społeczną „służbę” a zarazem zakreśliła nieprzekraczalne granice swojej autonomii artystycznej. W niej doszło najdobitniej do głosu nowoczesne wyczucie rzeczywistości, odkrycie świadomości i podświadomości. Był to wiek romantyzmu i realizmu: kontaktowały się one ze sobą i nieraz najściślej splatały. Wiek, który stworzył nowy język poezji i poezję języka oraz „nowoczesny realizm tragiczny, oparty na fundamencie historii współczesnej”, na ukazaniu „organicznego związku pomiędzy człowiekiem i historią” (E. Auerbach).

Dla Polaków zaś wiek XIX jest wiekiem osobliwym: początkiem i dojrzałą postacią nowożytnej świadomości polskiej. Kładą się nań wielkimi cieniami rozbiory, wszystkie dojmujące konsekwencje niewoli, oświetlają go ciągłe eksplozje prób wybicia się na niepodległość. Wkrótce po rozbiorach kształtują się dwa nurty kultury polskiej: „pozytywizm” i „romantyzm”, dwa nurty, które wyleją poza barierę roku 1900 i do dziś będą płynąć łożyskiem polskiego życia zbiorowego. Gwałtowne starcia klasowe chłopów i szlachty, dramatyczny konflikt między sprawą narodową a sprawą sprawiedliwości społecznej, doniosła konfrontacja idei socjalizmu i niepodległości — wszystko to określiło nowożytną zbiorowość polską. Wiek XIX jeszcze i tym jest dla nas szczególnie, że literatura właśnie uzyskała w nim niespotykany przedtem status najwyższej instancji moralnej, stała się sama niejako uosobieniem bytu narodowego. A zarazem romantyzm to bezspornie epoka najświetniejszego rozkwitu literatury polskiej; wypracowania tego pojemnego języka, którym do dzisiaj mówimy; powstania dzieł nieprześcignionych, stanowiących epokę życia duchowego narodu i zarazem uświadamiających literaturę w jej literackim jestestwie.

Polski wiek
XIX

Wyjątkowy więc musi być nasz rodzaj zobowiązań wobec wieku XIX. W jaki sposób spełniła je nauka o literaturze w ostatnim ćwierćwieczu?

Nie startowała ona od zera. Wieloletni dorobek naukowy, szczególnie w zakresie romantyzmu, zaleca się obfitością, rozległością, wybitnymi osiągnięciami filologicznymi, istotnymi wartościami poznawczymi. Najwybitniejsi polscy uczeni poświęcali swe życie badaniom nad romantyzmem. Warsztaty badawcze nie ustawały też w czasie wojny i okupacji: wyniki prac z historii i teorii literatury — i to nad wyraz cenne — były publikowane w powojennym pięcioleciu, świadcząc o osiągniętej w niewypowiedziane trudnych okolicznościach ciągłości naszego życia na-

Dziedzictwo

Dzieła fundamen-
talne i po-
lemišci

ukowego. Po wojnie teŝ dopiero mogły zaowocować obficie doniosłe przemiany metodologiczne w badaniach literackich, jakie dokonały się w drugiej dekadzie międzywojennego dwudziestolecia, stwarzając podstawy polskiego strukturalizmu.

Fundamentalne, w latach wojny pisane książki i studia Kleinera, Borowego, Pigońa, Szweykowskiego, Krzyŝanowskiego, K. Górskiego, stały się glebą nauki o literaturze w pierwszych latach powojennych. Akceptowano je, ale teŝ polemizowano z nimi, jak i z dawniejszymi dziełami tych i innych autorów, nieraz bardzo gwałtownie. Zaczynała się bowiem kształtować nowa, programowo opozycyjnie nastawiona wobec tzw. tradycyjnej polonistyki, marksistowska szkoła badawcza, mająca oczywiście równieŝ swe antecedenecje w okresie przedwojennym, ale dopiero teraz próbująca po raz pierwszy na tak rozległą skalę swych sił w domenie historii i teorii literatury oraz metodologii badań literackich.

Socjologia wiedzy czy nauki stanowi juŝ dzisiaj odrębną dyscyplinę i jej oczywiście polecić by naleŝało analizę i interpretację „kątów widzenia”, postaw badawczych ewoluujących w ciągu upłyniętego dwudziestopięcioletcia. Jest to odrębne zadanie do wykonania. Na razie jednak trzeba stwierdzić, podejmując trud oceny dorobku naukowego okresu tak nasyczonego antagonizmami, starciami, konfliktami, często-kroć jeszcze niewygasłymi, że — równieŝ przed powstaniem odpowiedniej syntezy nauki ćwierćwiecza — naleŝy w miarę sił posługiwać się najogólniejszymi kryteriami socjologii wiedzy. Nakazują one poszukiwanie i ujawnianie historycznych i społecznych, to jest równieŝ światopoglądowych uwarunkowań wyborów i decyzji naukowych.

Poszukiwania
tradycji dla
marksistów

Skupieni w Instytucie Badań Literackich oraz wokół „Kuźnicy” marksišci (ale nie tylko oni) zwrócili się najpierw ku pozytywizmowi. Miał on dostarczyć wzorów „realistycznej” trzeŝwości i organicznej

pracy dla odbudowy. Z tego względu — i to jest istotna, a często przeoczana zasługa tego okresu — obficie wydawano zarówno pojedyncze utwory, jak i dzieła zebrane pozytywistycznych powieściopisarzy. Marksiści szukali tradycji „dla siebie”: racjonalizmu, demokratyzmu, optymizmu, patosu poznawczego, wiary w naukę, ludzkość i postęp, kultu pracy, realizmu w rozmaitych znaczeniach, ale przede wszystkim wzorców realizmu powieściowego. Chcieli powieści, nie poezji. Charakterystyczne, że nie pociągał ich wtedy rewolucjonizm romantyzmu, wydawał się zbyt uwikłany w „idealizm” i „irracjonalizm”. Z tego poszukiwania „tradycji dla siebie”, poszukiwania przybierającego siłą rzeczy bardziej charakter doraźny i publicystyczny niż naukowy, nastawiony na dalekie cele poznawcze, wynikały oczywiste i nieraz już piętnowane ograniczenia i zacieśnienia ówczesnej koncepcji marksistowskiej, nacechowanej niejednokrotnie drastycznym socjologizmem i zarazem dziwnie przypominającej publicystykę młodego pozytywizmu.

Drastyczny
socjologizm

Jedna przeciw z propozycji nowej szkoły niewątpliwie się sprawdziła: to propozycja odmiennego od dotychczasowej praktyki dostrzegania i badania więzi między literaturą a życiem. Zapewne, zbyt jednostronnie brano pod uwagę tylko pobudzenia idące od strony życia, lekceważąc impulsy, jakie literatura sama wysyła ku życiu, przekształcając je również swym działaniem. Pewien przełom wszakże został dokonany. Na przykładzie wczesnych marksistowskich tez o pozytywizmie ujawniła się niezbywalna ważność socjologii literatury. Z tego punktu widzenia można było zająć się takimi problemami, jak np. pozytywiści wobec proletariatu, „kwestia chłopska” Elizy Orzeszkowej, Sienkiewicz i Prus wobec społecznych i politycznych konfliktów swej epoki. Owszem, pisano ogólnie o tych sprawach i wcześniej, ale nie z takim impetem odkrywczej jednostronności, która wydobywała jednak zarysy problemów do-

Kolumbowie
jednostronnej
odkrywczości

tychczas niedostrzeganych, a nawet niepodjejrzanym.

Tak pojętą socjologię literatury przeniesiono po jakimś czasie w obręb romantyzmu, gdyż w Polsce nie można było jednak zbyt długo pozostawać poza nim. Symptomatyczna, gwałtowna książka o Mickiewiczu z tego okresu (1952) ma w tytule słowo „spór”: wskazuje ono na to, w jakim stopniu polemiczne zamysły wyznaczały kierunek rozważań. Walka z reakcyjną legendą Mickiewicza nastrożczała analogie z bojami Nałkowskiego przeciw Sienkiewiczowi, Nałkowskiego — uznanego przeciw patrona „Kuźnicy”. Wszakże równoległe z rozmaitego wymiaru i znaczenia rewizjami poglądów tradycyjnych krystalizowały się zarówno w obrębie szkoły marksistowskiej, jak i w zasięgu jej promieniowania, pewne nowe albo odmiennie sformułowane propozycje badawcze. Wydobywały one przede wszystkim społeczne uwarunkowania romantyzmu jako prądu kulturowego oraz próbowały ujawnić jego oblicze ideologiczne.

Nowe literatu-
roznawstwo o
romantyzmie

W największym skrócie można by ówczesne zainteresowania scharakteryzować jako skupione na następujących problemach: ewolucja ideologiczna romantyzmu — od szlacheckiego rewolucjonizmu do rewolucyjnej demokracji; wewnętrzne zróżnicowanie ideologiczne romantyzmu, rozpadającego się na postępowy i reakcyjny; odrębność rozwoju romantyzmu polistopadowego, rozdzielonego między emigrację i kraj oraz zdecydowana koncentracja uwagi badawczej na zaniedbanej dotychczas tzw. literaturze krajowej, wydobywanie zapomnianych postaci krajowych poetów, powieściopisarzy i krytyków literackich; romantyzm i realizm jako metody twórcze okresu i próba opisanie ich znamion ideowo-literackich; na szerokim tle komparatystycznym ujęte związki między romantyzmem a oświeceniem oraz charakter „pierwiosnków polskiego romantyzmu”, a także „arcy dramatu Mickiewicza” z punktu widzenia ich filiacji literackich z oświeceniem. Problemy

były przeważnie wybierane ze względu na ich doniosłość dla ideologicznej charakterystyki romantyzmu, i to najczęściej romantyzmu postępowego. Mniejszym zainteresowaniem obdarzono wówczas gatunki czy style romantyczne, formy artystyczne epoki.

Całą tę fazę badań cechowała swoista niechęć, bądź też dyskretna powściągliwość w stosunku do „irracjonalizmu” romantycznego. Nastawienie podobne utrudniało sformułowanie pełniejszych założeń badawczych wobec romantyzmu, gdyż uniemożliwiało naukowe zajęcie się jednym z najważniejszych jego przejawów, to jest mesjanizmem. Pomoc miała przyjść ze strony historii idei — historii idei, poświęcającej się badaniom nad prądami religijnymi, sektami mistycznymi, tzw. myśleniem irracjonalistycznym. Historycy filozofii, myśli społecznej, idei wspólnie z historykami literatury (przeważnie skupionymi w Instytucie Badań Literackich) zajęli się fenomenem swoście religijnej, „metafizycznej” czy „spirytualistycznej” interpretacji rzeczywistości jako istotnym składnikiem światopoglądu romantycznego.

Historia idei umożliwiła rozeznanie się w skomplikowanym procesie krzyżowania się „racjonalizmu” i „irracjonalizmu” w obrębie myślenia romantycznego. Pozwoliła naszkicować główne rysy romantycznego historyzmu, a szczególnie rozbudować wiedzę o romantycznym narodzie i romantycznym ludzie oraz ludowości. Odsłonięto związek między historyzmem a realizmem w *Panu Tadeuszu*. Dylematy: „restauracji” i „konserwacji” w obrębie konserwatyzmu, tradycji i rewolucji w obrębie rewolucjonizmu zostały ukazane w funkcji podstawowych napięć wewnętrznych w światopoglądzie romantycznym. Zanalizowano też antynomię jednostki i wspólnoty w romantyzmie, kryzys indywidualizmu romantycznego w drodze ku mesjanizmowi, znaczący spłót wątków konserwatywnych z rewolucyjnymi

Powściągliwość
wobec irracjonalizmu

Rekonstrukcja światopoglądu romantycznego...

w *Księgach narodu i pielgrzymstwa polskiego*, jak również w prelekcjach paryskich. Romantyzm wobec idei i praktyki walki o niepodległość, romantyzm wobec idei i praktyki rewolucji, literatura wobec powstań narodowych, ich znaczenie dla przemian literackich romantyzmu, granice romantyzmu — zwłaszcza z okazji Norwida — wszystkie te niezmiernie istotne fakty i problemy uzyskały nową oprawę interpretacyjną. Twórczość Mickiewicza, Słowackiego, Krasińskiego, a także Norwida została sproblematyzowana odmiennie niż to się działo w poprzednich ujęciach ich życia i dzieła.

... i pozytywistycznego

Problematyzacja właściwa historii idei wystąpiła również w pracach poświęconych „młodości pozytywizmu” oraz „dialektyce pozytywizmu polskiego”. Zrekonstruowany został światopogląd pozytywistyczny, uchwycona polaryzacja tkwiących wewnątrz prądu przeciwieństw światopoglądowych, tendencje autodestrukcyjne. W ten sposób zarysowała się dynamika rozwojowa pozytywizmu polskiego, a także ukazana została indywidualna realizacja modelu światopoglądowego na przykładzie Orzeszkowej. Całość światopoglądowa znana pod nazwą „pozytywizm polski” stała się szczegółowo zinterpretowaną, integralną częścią obrazu dziewiętnastowiecznego procesu literackiego. Zajęto się też szczególnie uważnie socjologią literatury pozytywistycznej: jej związkami z ówczesną formacją inteligencji. Pozytywizm polski odsłonił swe filiacje z filozofią pozytywistyczną, a zwłaszcza francuską i angielską. Ukazano też w wielu pracach i różnorodnych uwikłaniach, w jakim stopniu „młot i dłuto” powstania styczniowego wykuły oblicze literatury pozytywistycznej. Równoległe ze scharakteryzowanymi ujęciami romantyzmu i pozytywizmu jako światopoglądów rozwijała się historia sztuki poetyckiej romantyzmu, historia stylów i gatunków literatury romantycznej i realistycznej. Nieraz zresztą badacze stosowali obydwie optyki: światopoglądowej historii idei i dziejów

Historia sztuki literackiej

form artystycznych. Te cenne próby wielostronnej interpretacji poszczególnych utworów literackich zasługują na baczną uwagę. Liryki Mickiewicza i Słowackiego, duma, ballada, powieść poetycka, poemat dygresyjny, sonet, dramat romantyczny, komedie Norwida, proza romantyczna i proza realistyczna XIX wieku, styl biblijny romantyzmu, język liryki pozytywistycznej, narrator w powieści przedromantycznej, epika romantyczna, wiersz romantyczny, pozytywistyczna powieść tendencyjna, pozytywistyczna powieść historyczna, nowele Konopnickiej, powieść historyczna XIX wieku, oto wybrane przykłady opracowanych gatunków i stylów. Powstało też kilka cennych prac o teatrze romantycznym. W wymienionych publikacjach ujawniły się nowe rodzaje i metody problematyzacji romantyzmu i realizmu, umożliwiające zarysowanie ewolucji literackiej prądów, granic tzw. okresów przejściowych, ich podstawowych sposobów wypowiedzi, ich doktryn estetycznych, ich stosunku wzajemnego oraz stosunku do innych stylów występujących w epoce. Zwłaszcza prace powstające w ośrodku KUL-owskim położyły podwaliny pod nowoczesne ujęcie poetyki polskiego romantyzmu.

Do wielkich osiągnięć minionego ćwierćwiecza zaliczyć należy stworzenie potężnego fundamentu filologicznego w postaci rozmaitego typu edycji klasyków dziewiętnastowiecznych. Bez owego imponującego rozwoju filologii i edytorstwa nie do pomyślenia byłyby zarówno prace interpretacyjne, jak i szeroka popularyzacja dziewiętnastowiecznego pisarstwa. Wyliczymy: wydanie narodowe i jubileuszowe pism Mickiewicza, wydania dzieł Słowackiego, Norwida, Sienkiewicza, Prusa, Orzeszkowej, Dembowski, Kraszewskiego, Lenartowicza, wydania krytyczno-naukowe pism Fredry, Słowackiego, Mickiewicza, Norwida, Brodzińskiego (*Poezje, Pisma estetyczno-krytyczne*). Obok nich — wzorowe edycje korespondencji Krasińskiego, Słowackiego, Mickiewicza, Żmi-

KUL-owska
szkoła poetyki
romantyzmu

Fundament
filologiczny

chowskiej, Orzeszkowej, Prusa, Kraszewskiego, obecnie Konopnickiej. Dalej — wydawnictwa źródłowe i materiałowe w postaci kalendarza życia i twórczości Mickiewicza, Sienkiewicza, Prusa, w postaci *Sądów współczesnych o twórczości Słowackiego*, wreszcie imponująca edycja *Kronik* Prusa, wreszcie *Słownik języka Mickiewicza*. I oczywiście poszczególne tomy *Nowego Korbuta*. Niektóre z tych bezcennych wydawnictw zostały dopiero zapoczątkowane, inne znajdują się w środkowym stadium realizacji, a jeszcze innym niewiele brakuje do sfinalizowania. Nie trzeba podkreślać, że wszystkie one zasługują na taką pomoc i zainteresowanie, by można je było doprowadzić do szczęśliwego końca.

Zrobiono wiele

Zbudowano solidny fundament dla nowoczesnej wiedzy o wieku XIX. Rozporządzamy porządną bazą filologiczno-źródłową oraz materiałowo-bibliograficzną. Zrobiono wiele dla ukazania manifestujących się w literaturze XIX wieku idei, gatunków i stylów, stworzono nową wizję pokolenia romantycznego, napisano kilka cennych biografii romantyków i pozytywistów (Brodzińskiego, Malczewskiego, Orzeszkowej), opisano charakter życia literackiego, a zwłaszcza czasopiśmiennictwa w wieku XIX. Rozporządzamy monografiami rozmaitego rodzaju: pisarzy, grup literackich, czasopism, gatunków, utworów, licznymi ujęciami popularyzatorskimi romantyzmu oraz pozytywizmu jako prądów literackich i takimiż prezentacjami kilkunastu najwybitniejszych pisarzy XIX wieku. Szczególnie doniosłą rolę wydawnictwa parapodręcznikowego pełni pozytywistyczny komplet tomów *Obrazu literatury polskiej XIX i XX wieku*. Uniwersytecki podręcznik literatury polskiej XIX wieku jest od lat przygotowywany. Jego pilnej potrzeby nigdy nie starczy podkreślać. Ale niewątpliwie nawet najlepszy podręcznik nie rozwiąże — ani nie może tego uczynić, ani nie należy tego od niego wymagać — tej ogromnej masy problemów badawczych, jakie nasuwa wiek XIX. Na podstawie doko-

nań i doświadczeń ostatniego 25-lecia należy sformułować plan badań podstawowych nad wiekiem XIX oraz nakreślić kierunki popularyzacji wyników tych badań.

Romantyzm polski przestał już być tym „wielkim nieznanym”, o którym pisał na początku naszego wieku Stanisław Brzozowski. Ale jeszcze w kwietniu 1971 roku Jarosław Iwaszkiewicz wyznał: „Coraz bardziej przekonujemy się, że olbrzymia i bardzo zasadnicza połać naszej kultury, jaką jest romantyzm, jest jeszcze niedostatecznie zbadana, niedoceniona, a co za tym idzie — za skąpo opisana” — i kończył swoje dywagacje wyzywającym stwierdzeniem: „Właściwie mówiąc nic nie wiemy o polskim romantyzmie”. Trudno podzielać ten sąd wielkiego pisarza. Ale zarazem trudno też przejść obok niego obojętnie.

Konieczne jest zatem stworzenie takiego programu działania, by obecnie pracujące grupy uczonych mogły zespolić racjonalnie swoje wysiłki i spłacić, choć w części, ten dług, jaki wszyscy zaciągnęliśmy u wieku XIX. Przy czym należy z całą mocą podkreślić, iż wykonaniu zadań filologicznych, bibliograficznych, interpretacyjnych, popularyzatorskich poważnie zagraża katastrofalny wprost brak dopływu młodej kadry do badań nad wiekiem XIX. Deficytowi kadrowemu należy zaradzić jak najszybciej, gdyż wykształcenie badacza w zakresie wieku XIX, a zwłaszcza już edytorstwa dziewiętnastowiecznego, wymaga lat żmudnych wysiłków.

Przedstawione propozycje planu badawczego zostały oparte na referatach B. Zakrzewskiego, J. Kulczyckiej-Saloni oraz dyskusji w gronie specjalistów z Komitetu Nauk o Literaturze. Ze względu na trudności metodologiczne „monografii syntetyzujących w rodzaju Kleinerowskich”, należy postulować opracowywanie szkiców monograficznych, „popularno-naukowych ujęć monograficznych życia i twórczości” wybitnych pisarzy XIX wieku,

Gdzie są młodzi uczeni?

Najpotrzeb-
niejsze prace

np. Mickiewicza, Norwida, Goszczyńskiego, Malczewskiego, Lenartowicza, Syrokomli, Kraszewskiego, Fredry i innych, a także przygotowywanie „monografii środowiskowych”, zwłaszcza że w tym zakresie ujawniają się największe luki w naszej znajomości literatury romantycznej (np. monografia twórczości pomniejszych poetów emigracyjnych). Należy też w dalszym ciągu stymulować badania monograficzne nad poszczególnymi wybitnymi utworami dziewiętnastowiecznymi. Szczególnie zaś — kontynuując tradycję Pigińskiego *Zawsze o Nim* — należałoby skupić się na badaniach nad Mickiewiczem jako jednej z największych postaci XIX wieku w Europie. Z pilnych postulatów w tym zakresie B. Zakrzewski wymienia:

„Systematyczne prace nad pełną monografią źródłową o recepcji Mickiewicza do 1855 roku; wydanie (jest w planie) korespondencji do Mickiewicza; fototypiczne edycje utworów; poprawna i pełna bibliografia utworów Mickiewicza do r. 1855 (Semkowiczowska nie wytrzymuje krytyki); inwentarz zbiorów Muzeum Mickiewicza w Warszawie”.

Należy doprowadzić do tego, by na rynku wydawniczym były stale dostępne edycje dzieł Mickiewicza i Słowackiego, wydać pisma Goszczyńskiego i Krasińskiego (ewentualnie w obszernym wyborze) oraz nowe poprawione edycje zbiorowe dzieł Orzeszkowej, Prusa, Sienkiewicza, a także Konopnickiej, Asnyka, Świętochowskiego (publicystyka filozoficzna i społeczna), podkreślając silnie jeszcze raz konieczność kontynuowania i ukończenia rozpoczętych edycji krytyczno-naukowych.

W zakresie popularyzacji literatury romantyzmu i pozytywizmu proponuje się opracowanie wydawnictw encyklopedycznych i słownikowych rozmaitego typu: np. *Małego Korbuta*, dużego i małego przewodnika encyklopedycznego po romantyzmie i pozytywizmie, kalendarza życia literackiego romantyzmu, słowników życia i twórczości poszcze-

gólnych wybitnych pisarzy (w rodzaju Larousse'owskich *Dictionnaire de Balzac* czy *Dictionnaire de Victor Hugo*). Wśród pilnie potrzebnych antologii wymienia się nowe antologie poezji romantycznej, nowelistyki literackiej XIX wieku, listu romantycznego, a także jednotomowe antologie listów, np. Krasińskiego czy Orzeszkowej, eseju literackiego i filozoficznego, myśli estetycznej romantyzmu i pozytywizmu. Wśród potrzeb biografistyki i interpretacji literackiej rysuje się propozycja wydania antologii autoportretów romantyków oraz pozytywistów, ich wypowiedzi o sobie, o planach tworzenia i działania. Istnieje też potrzeba naukowej serii źródłowej w typie 24-tomowego wydawnictwa niemieckiego: *Reihe «Romantik»* w serii *Deutsche Literatur, Sammlung literarischer Kunst- und Kultur-Denkmäler in Entwicklungsreihen* (ukazały się tu m.in. *Kunstanschauung der Frühromantik; Weltanschauung der Frühromantik; Romantische Wissenschaft*).

Potrzeby w zakresie podstawowych problemów badawczych można by ugrupować w następujący sposób:

1. *Dzieje prądów literackich w wieku XIX*, ich wzajemne relacje, kontynuacje, dynamika wewnętrzznego rozwoju, kierunki ewolucji, początek i koniec romantyzmu, tzw. okresy przejściowe, rozmaitość nurtów w obrębie epok literackich, różnorodność segmentów składających się na okres literacki (np. romantyzm a klasycyzm; romantyzm a sentymentalizm; romantyzm a pozytywizm; pozytywizm a realizm; przełom romantyczny; zmierzch romantyzmu; polski „czarny romantyzm”; wewnątrzromantyczne rewizje romantyzmu; ewolucja romantyzmu i ewolucja pozytywizmu w kulturze współczesnej...).

2. *Historia idei dziewiętnastowiecznych, związki literatury z ideami wieku oraz z procesem historycz-*

Co trzeba
wydawać?

Podstawowe
problemy
badawcze

Dziewiętnasto-
wieczne
idee...

nym (np. racjonalizm i irracjonalizm w kulturze wieku XIX; historyzm dziewiętnastowieczny; organicyzm romantyczny i organicyzm pozytywistyczny; koncepcja natury w romantyzmie i pozytywizmie; romantyczna „filozofia życia”; romantyzm i chrześcijaństwo; romantyzm i antyk; egzotyzm romantyczny; romantyzm a rewolucja; pozytywizm a rewolucja; model laickiej kultury pozytywizmu; demokratyzm i republikanizm dziewiętnastowieczny...).

...estetyki...

3. *Historia dziewiętnastowiecznych doktryn estetycznych; kategorie estetyczne romantyzmu i pozytywizmu* (np. romantyczna wyobraźnia literacka; romantyczne pojęcie poezji; fantastyka romantyczna; ironia romantyczna; doktryna estetyczna romantyzmu; doktryna estetyczna pozytywizmu; „czas” romantyzmu i „czas” pozytywizmu; „przestrzeń” romantyzmu i „przestrzeń” pozytywizmu; tragizm romantyczny; estetyka faktu w pozytywizmie...).

...formy artystyczne...

4. *Historia głównych form artystycznych XIX wieku* (np. dramat romantyczny; powieść realistyczna — historia realizmu dziewiętnastowiecznego; epika romantyczna; romantyzm a powieść; proza romantyczna; liryka romantyczna; postać poezji pozytywistycznej; pogranicze literatury i publicystyki w pozytywizmie; esej dziewiętnastowieczny; felieton dziewiętnastowieczny; typy powieści w XIX wieku...).

5. *Socjologia literatury romantyzmu i pozytywizmu* (np. typy pisarzy dziewiętnastowiecznych; emigracja i kraj; poeci w sekcie mistycznej; cenzura i język ezopowy polskiej literatury dziewiętnastowiecznej; rola czasopiśmiennictwa; kształtowanie się i formy społecznego obiegu literatury popularnej, typ kultury dziewiętnastowiecznej...).

6. *Ujęcia komparatystyczne literatury XIX-wiecznej* (np. romantyzm polski a romantyzm europejski;

osobliwość romantyzmu polskiego; pozytywizm polski a pozytywizm europejski...).

7. *Współczesna recepcja literatury romantyzmu i pozytywizmu ze szczególnym uwzględnieniem inscenizacji teatralnych, telewizyjnych oraz adaptacji filmowych.*

8. *Historia wiedzy o wieku XIX* (np. autointerpretacje romantyzmu i pozytywizmu; rozwój wiedzy o literaturze wieku XIX w Europie i w Polsce; monografie działalności naukowej Chrzanowskiego, Kleinera, Pigoń, Z. Łempickiego...).

Kontynuując
Kleinera,
Pigoń...